

Ole Stender-Petersen

Den permanente revolutions teori

Denne artikel rummer et rids af Leon Trotskijs teori om den permanente revolution. Teoriens udformning og elementer skildres på baggrund af de historiske forhold og ud fra Trotskijs personlighed. Han udarbejdede teorien med særligt henblik på tilbagestående lande (model: Rusland). Trotskijs og Lenins teoretiske "diskussion" fra 1905 og videre frem gennemgås. Også den teoretiske strid mellem Lenins efterfølgere kommer artiklen ind på. Det er forfatterens synspunkt, at Trotskijs teori bestod prøve ved Oktoberrevolutionens test, og at også revolutioner under og efter 2. verdenskrig betegnede en partiel sejr for – og berigelse af – den trotskijstiske teoridannelse: Teorien ses i relation til den kinesiske revolution og revolutionerne i Jugoslavien, Vietnam og på Cuba, hvor der var tale om en ubrudt revolutionær proces i modsætning til ikke-fuldendte borgerlige revolutioner i de fleste U-lande.

Indledning

I forbindelse med diskussionen om karakteren af den kinesiske revolution og af de omvæltninger af revolutionær art, der efter 2. verdenskrig har fundet sted i koloniale og halvkoloniale lande, feudale og halvfeudale lande, særlig i Asien og Østeuropa, men også visse steder i Afrika og Sydamerika, har Leon Trotskijs teori om den permanente revolution fået fornyet aktualitet. Man har betegnet den som "et forsøg på at forklare et særligt fænomen i det 20. århundrede", tilbageståenheds eller underudviklingens revolution.¹

Da der ikke i modsætning til andre lande herhjemme foreligger nogen sammenhængende eller udførlig behandling af den trotskijstiske teoridannelse, er det mit håb, at denne gennemgang vil udfylde et savn og vække interesse hos studerende og forskere, der befatter sig med den marxistisk-leninistiske revolutions- og stats-teori.²

Teoriens kilder og udformning

Anledning og tidspunkt

Det var i kølvandet på den første russiske revolution 1905, at Trotskij fuldendte udarbejdelsen af sin teori.³ Tiden mellem december 1905, da han sammen med andre medlemmer af St. Petersborg-sovjetten blev arresteret af det tsaristiske politi, og februar 1907, da det lykkedes ham at flygte fra sit tvungne eksil i Sibirien, var en af de mest produktive perioder i Trotskijs liv. Da skrev han "Ergebnisse und Perspektiven" (russ. 1906, optaget i hans essay-samling "Vor revolution", russ. St. Petersborg 1907) og det meste af værket "1905" (Dresden 1910). De i disse værker udviklede ideer udgjorde en allerede fuldt udviklet revolutionsteori, som det i de følgende år kun var nødvendigt at forfine, selv om det skete med jævne mellemrum.⁴

Da Trotskij udformede sin revolutionsteori, kunne han naturligvis ikke forudse, hvilke virkninger den ville få på den revolutionære bevægelse, og hvilke konsekvenser den ville medføre for mange revolutionære, ikke mindst for ham selv. Mange år senere kunne Trotskij kalde sit første større værk viet socialteori, "Resultater og perspektiver", dette "mit forfulgte og kætterske arbejde om teorien om den permanente revolution".⁵

Trotskij og Parvus

I sit eksil i Vesteuropa havde den unge Trotskij foråret 1904 i München truffet Alexánder Helphand (Parvus). Trotskij kom til at beundre den ældre Parvus, især var det dennes artikelrække, "Krig og revolution", i "Iskra", udgivet i London af Plekhánov og mensjevikker som Akselrod, Véra Sasulitj og J. Mártov, 1904, der vakte hans opmærksomhed.⁶ Han benægtede aldrig sin gæld til Parvus. Modstandere af Trotskij hævdede senere for at nedgøre den permanente revolutions teori, at den reelt var Parvus' produkt, derpå plagieret eller kopieret af Trotskij. Men i virkeligheden gik denne ud over eller videreudviklede Parvus' ideer. Endelig udformet udgjorde teorien en selvstændig ydelse af Trotskij og en ny politisk doktrin. Tilmed var han ikke ukritisk over for vennens mindre heldige sider.⁷

I november-december 1904 havde Trotskij i Genève skrevet en pjece, der fik titlen "Til 9. januar",⁸ der refererede til Gapón-demonstrationen i St. Petersburg 8./22. januar 1905, der indledte revolutionen 1905. Trotskijs hovedtese var det håbløse i udsigten til en af borgerskabet ledet revolution i Rusland, hvor hovedvåbenet ville blive arbejdernes generalstrejke, en i øvrigt ny tanke.⁹ Trotskij argumenterede mod mensjevikkerne, hvis fornemste talsmænd i denne sag 1903/04 var Sasulitj og Theodor Dán, og deres forsvar for en alliance med de liberale: disse var mere angste for revolutionen selv end for tsaren og var følgelig ude af stand til at indgå i den foreslåede alliance mod ham.¹⁰

Parvus fandt, at begivenhederne helt bekræftede Trotskijs analyse.¹¹ Han forsynede pjecen med et forord, dat. München 18./31. januar 1905. Deri betonedede han, at alene proletariatet i Rusland var i stand til at "fuldende det revolutionære opsving, og en revolutionær provisorisk regering", en "arbejderdemokratiets regering", ville komme til. Hvis Ruslands socialdemokratiske Arbejderparti (RSDAP) stillede sig i spidsen for proletariatets revolutionære rejsning, ville det blive en RSDAP-regering. Dog foretog Parvus en vigtig reservation: den "kan i hvert fald ikke fuldbyrde en socialistisk omvæltning", men en demokratisk republik ville være frugtbar jord for dens arbejde.¹² Mensjevikkerne og Lenin greb straks fat i de svage sider ved Parvus/Trotskijs synspunkt. Både mensjevikker og bolsjevikker spurgte, hvordan Parvus' "arbejderregering" kunne forenes med revolutionens borgerlige karakter, den tilsigtede jo ikke socialistiske mål. Det kunne hverken Parvus eller Trotskij svare på - endnu.¹³ Lenin angreb i en artikel fra marts/april 1905, "Socialdemokratiet og den provisoriske revolutionære regering", pjecen og fremførte sin berømte tese om "proletariatets og bøndernes revolutionær-demokratiske diktatur", som - kronende den borgerlig-demokratiske revolution - alene ville være muligt, fordi proletariatet var i mindretal, og "folkets overvældende flertal" alene ville støtte et slikt diktatur. Lenin forestillede

sig "den borgerlig-demokratiske revolutions voksen over i den socialistiske" med nævnte diktatur, der dog alene skulle begrænse sig til borgerlig-demokratiske ikke-socialistiske foranstaltninger, som løftestang.¹⁴

Trotsky og revolutionen 1905

1905-revolutionen bekræftede Trotsky i hans opfattelse af borgerskabets politiske afmagt. "... den revolutionære bevægelse sejrede som en arbejderbevægelse". Med egne øjne havde han konstateret, at "det revolutionære proletariat i St. Petersborg er ingen romanticisme, det er en levende realitet. Ligesom proletariatet i andre byer... Proletariatet har rejst sig".¹⁵ Bourgeoisiets ubetydelige støtte til oktoberstrejken understregede yderligere "proletariatets utvivlsomme hegemoni i den revolutionære kamp", i den borgerlige revolution og samtidig byernes hegemoni i et agrarland. Han fandt årsagerne til nederlaget i de forhold, "at de bevidst revolutionære byer blev afskåret fra de spontant opvakte landlige egne", "at den revolutionære strejke efter at have bortlagt hammeren endnu ikke havde taget sværdet op... – At organisere landet og knytte det til sig, at oprette snæver forbindelse med hæren, at væbne sig: det var de store og simple beslutninger, oktober-kampen og -sejren stillede proletariatet overfor".¹⁶ Arbejderne var afhængige af bøndernes støtte, men i det kritiske øjeblik led de nederlag netop ved bondsoldaternes bajonetter, i december 1905.¹⁷

Mens Trotsky var i St. Petersborg, dukkede sidst i 1905 Parvus pludselig op, og med ham og Martov grundede han et stort dagblad "Natsjalo", der også forsvarede "den permanente revolution", som den forelå på denne tid.¹⁸ I artikler hudflettede Trotsky bourgeoisiet og anslag allerede nu hovedtemaet i sit vigtigste kætte-ri: den borgerlig-demokratiske revolutions ubrudte forløb til – eller snarere: i og med – den socialistiske. Bourgeoisiet fandt han "kontrarevolutionært, også før den revolutionære klimaks", mens "bondestanden repræsenterer et elementært oprør", der kunne benyttes alene af den styrke, der overtog statsmagten. Det var for Trotsky arbejderklassen, revolutionens avantgarde, hvorfor fuld sejr for revolutionen betød dens sejr. "Det igen betyder, at revolutionen stadig videre skal være uafbrudt. Proletariatet realiserer demokratiets fundamentale opgaver, og logikken i dets umiddelbare kamp for at befæste sit politiske herredømme gør, at rent socialistiske problemer opstår i det givne øjeblik. Mellem [RSDAPs] minimal- og maksimalprogram skabes den revolutionære kontinuitet".¹⁹ Proletariatet gennemfører således fra begyndelsen sin revolution nok så meget mod eller på trods af bourgeoisiet som mod feudalabsolutismen.

Den kommende revolution

Revolution og tilbageståenhed

Trotsky fandt, at det netop i et efterblevent (bonde-)land (som Rusland) ville være muligt for arbejderne at komme til magten endog tidligere end i et udviklet, f.eks. havde Paris' arbejdere 1871 taget magten i en småborgerlig stad. Proletariatets diktatur var efter hans mening ikke automatisk afhængig af et lands tekniske udvikling. "Efter vor mening vil den russiske revolution skabe betingelser, hvor

magten kan overgå i arbejdernes hænder – og i tilfælde af revolutionens sejr ma dette ske – inden de borgerlige liberale politikere har mulighed for at vise hele deres prægtige regeringstalent”.²⁰ Industriens koncentration og den forsinkede udvikling af den russiske kapitalisme havde skærpet modsætningen mellem kapitalister og arbejdere ”til det yderste”. Byens hegemoni over landet og industriens moderne type samt mangelen på et stærkt småborgerskab stillede endog proletariet ”direkte overfor problemet med erobring af statsmagten”.²¹

Trotsky gjorde således op med ideen om, at kapitalismens styrke eller svaghed skulle betinge muligheden for en arbejderregering,²² og faktisk lå ikke han, men hans mensjevnikiske (og bolsjevnikiske) modstandere – formelt – på linie med Marx. Spydigt skriver han da også, at de som skolastikere ”fremdrager så mange ”tekster”, som de vil, til bevis for ”ubetimeligheden” af proletariatets politiske magt”.²³ Alle de betingelser – industriens høje udviklingsgrad og et højest udviklet proletariet i skarp klassekamp med et stærkt bourgeoisie, brede fagforeninger – Marx satte som uomgængelige for en socialistisk revolution, manglede i Rusland.²⁴

Trotsky beskæftigede sig med Marx’ idé om, at proletariatet ikke skulle og kunne søge at gribe magten, før det var blevet en majoritet i folket, og fremholdt i polemik med mensjevniker, der klamrede sig dertil, at proletariatets styrke ikke afhang af aritmetiske størrelser, men af mængden af de produktivkræfter, det sætter i sving, af storproduktionens relative dominans over småproduktionen, af industriens over landbruget og af byens over landet. Alt afhang af, om det proletariske diktatur forstod at drage de vaklende mellemlag med sig.²⁵

Støttende sig til Karl Kautsky betonedes Trotsky, at kampen ville udspilles mellem absolutismen og industriproletariatet, at dette ville blive tildelt hovedrollen i en borgerlig revolution og ”gennem hele revolutionens kurs drives mod magten”.²⁶ Med Lenin var han enig i, at den russiske revolution, hvad de direkte og indirekte opgaver angik, var ”borgerlig”: udgangspunkt var befrielse for absolutismen og feudalismen. Men da proletariatet var revolutionens hovedstyrke, var revolutionen en proletarisk hvad metode angik – en tilsyneladende modsætning, som mangan marxistisk pedant, særlig af mensjevnikisk observans, ikke skulle have forstået.²⁷

Via den borgerlige revolution – som dennes hegemon – havde proletariatet mulighed for at oprette sit herredømme. Det er Trotskijs originale bidrag til videreudvikling af marxismen. Hans originalitet bestod netop i, at han på basis af sine erfaringer i den russiske revolution 1905 betonedes den russiske arbejderklasses særlige politiske styrke og modenhed. Trods nederlaget havde den demonstreret, at uden dens ledelse var ingen revolution mulig i Rusland.²⁸

I sammenhæng med denne videreudvikling af marxismen står, at Trotsky læste – og var nødt til at læse – marxismens ”klassikere” udogmatisk. Han opfattede marxismen som et redskab, som vejledning til handlen, selv i stadig videreudvikling, og ikke som et afsluttet ”fuldendt system” og slet ikke som ”et absolut overhistorisk aksiom”.²⁹

Dette står atter i forbindelse med, at Marx ikke godt kunne opfattes som løseren af *alle* teoretiske problemer. Det, der havde Trotskijs specielle interesse, tilbageståenhedens almindelige problemer, havde Marx således kun sporadisk

berørt. Marx stak i en vis europæisk euro-centricitet, hvor Trotskij var internationalist i ét og alt. Trotskijs vældige teoretiske arbejde med spørgsmålet underudvikling kan da på en måde opfattes som en selvstændig videreførelse og uddybning på dette punkt af marxismen, hvis grundlæggende doktriner han følte sig forpligtet overfor.

Trotskij gik i sit arbejde videre end Marx. Hans originalitet består i, at han brød ud af Marx' historiske tankebygning og europæiske euro-centricitet.³⁰

"Permanent revolution" – ifølge Marx, Lenin og Trotskij

Også Marx talte om "permanent" revolution. Men Trotskij var opmærksom på, at Marx' "permanente" revolutionsbegreb var noget andet end hans eget. Marx og Engels opfattede grundet Tysklands særegne forhold den borgerlige revolution (1848) som forløber, om end umiddelbar forløber, for den proletariske.³¹ Marx opregnede i henvendelse fra "Kommunisternes forbund" 1850 en række revolutionær-demokratiske krav, kommunisterne burde realisere, og taler så om "at gøre revolutionen permanent" ved at drive den borgerlige revolution, som de småborgerlige demokrater hurtigst muligt ville afslutte, videre i retning af den socialistiske, indtil statsmagten var erobret af proletariatet.³² Divergensen mellem Marx' og Trotskijs "permanente revolution" er åbenbar. Trotskij er selv inde på dette: Marx forventede dengang "den selvstændige etape af den demokratiske revolution i Tyskland, dvs. den foreløbige magtovertagelse ved de småborgerlige byradikale støttet på bondestanden". Men Marx begik en fejl, dog mere af faktisk end af metodisk art: det småborgerlige demokrati viste sig ude af stand til at fuldbyrde sin egen revolution, og 1848-revolutionen gik ikke over i den proletariske.³³ Trotskij viser, at Marx blev klar over småborgerskabets svaghed og kom til det resultat, at nu var en proletarisk revolution alene mulig uden nogen borgerlig "forløber": 16.4.1856 skrev han til Engels: "I Tyskland vil hele sagen afhænge af muligheden for at give den proletariske revolution opbakning i en slags 2. udgave af bondekrigen. Da bliver sagen fortrinlig".³⁴

Også Lenin talte om permanent eller rettere "uafbrudt" revolution: "... fra den demokratiske revolution vil vi straks begynde at gå over til den socialistiske revolution... Vi går ind for uafbrudt revolution. Vi vil ikke blive stående på halvvejen". Bolsjevikkerne ville først med hele bondestanden gennemføre den borgerlige revolution "for at det skal blive så meget lettere for os, proletariatets parti, så hurtigt som muligt at gå over ... til den socialistiske revolution", – og under hele denne proces "støtter vi proletariatet mod bonden i almindelighed".³⁵

Tilsvarende siger Trotskij, at det proletariske regimes første *demokratiske*, anti-feudale forholdsregler nyder "hele nationens støtte".³⁶ Men alt som arbejderregeringens politik bliver mere klassebetonet, antager bøndernes klassesdifferentiering en politisk form. Hver lovændring til fordel for det agrare proletariat, som arbejderregeringen ikke vil kunne undgå, støder på aktiv opposition fra en minoritet i bondestanden. Proletariatet må støtte sig på de fattige i by og på land mod de rige og agrarbourgeoisiet.³⁷

Lenin er her mere "forsigtig": "Når vi ikke lover, at vi straks og ufortøvet [efter revolutionen] vil foretage alle mulige "socialiseringer" ...", og skønt han fortsæt-

ter: "så skyldes det netop, at vi kender de virkelige betingelser for denne opgaves løsning og ikke udvisker, men afslører den ny klassekamp, der modnes i bondebefolkningens dybe led".³⁸ så var Trotskij dog i højere grad klar over modsætningerne i bondestanden. Han forudser et uundgåeligt sammenstød med proletarietets hidtidige allierede, bønderne, om end det vil udvikle sig gradvist: særlig *kollektivismen* og *internationalismen* ville skille vandene. Men socialdemokraterne kunne simpelt hen ikke efter gennemførelsen af de rent demokratiske reformer gå i opposition og indlede en periode med parlamentarisme; det ville være en form for "revolutionær filisterutopi".³⁹

Trotskij fremsatte da "ideen om *uafbrudt revolution*,"⁴⁰ ... en idé, der forbinder likvideringen af absolutisme og feudalisme med en socialistisk revolution". "Arbejderklassen kan ikke sikre sit diktatur dets demokratiske karakter uden at overskride grænserne for sit demokratiske program". "Proletariatets politiske dominans er uforenelig med dets økonomiske forslavning. Det tvinges til efter magteroberingen at slå ind på den socialistiske politik vej". Det ville være højst utopisk at tro, at det – efter at være blevet politisk dominerende – skulle kunne, selv om det også skulle ville det, begrænse sin opgave til opretholdelse af republikansk-demokratiske vilkår for bourgeoisiets sociale dominans.⁴¹

Forskellen mellem Lenins og Trotskij's opfattelse er den, at denne forestillede sig "overgangen" fra den borgerlige til den socialistiske revolution mere kompliceret og vanskelig end hin, og at Lenin i højere grad end Trotskij var tilbøjelig til at "selvstændiggøre" en særlig "borgerlig" fase (under det "demokratiske" diktatur) – skønt tilsyneladende ikke af længere varighed – før den socialistiske revolution.

Opgør med det "demokratiske diktatur"

Trotskij "indrømmede" også plads i en russisk arbejderregering for repræsentanter for småborgerskab, intellektuelle og bondestanden. Med dem var proletarietet nødt til "at dele magten". Men Trotskij tog et forbehold og præciserede: proletarietets deltagelse i regeringen var "alene tilladelig, når det er *dominerende og ledende*. Man kan naturligvis betegne en sliq regering som proletarietets og bøndernes diktatur, proletarietets, bøndernes og de intellektuelles diktatur eller endog som en koalitionsregering mellem arbejderklassen og småborgerskabet..." Men i en arbejderregering måtte hegemoniet ubetinget tilhøre proletariet.⁴²

Ud fra dette standpunkt reagerede Trotskij fra begyndelsen kraftigt mod Lenins formel "proletarietets og bøndernes (demokratiske) diktatur" stående for en magtdeling mellem de to klasser, hvor han savnede en præcisering af det proletariske hegemoni. Han udarbejdede i stedet en teori om proletarietets diktatur støttet til bondestanden.⁴³ På basis af Kautsky, men gående ud over ham, betonedede han, at proletarietet vel ved at gennemføre den borgerlig-demokratiske revolution sikrede sig *hele* bondestandens støtte. Men da denne var ude af stand til at spille en *selvstændig* politisk rolle, var der ikke tale om, at den selv ville eller kunne overtage magten. Proletarietets og bøndernes diktatur var simpelt hen umuligt at realisere – i hvert fald ikke i direkte og umiddelbar betydning – da en sliq koalition enten forudsatte, at et borgerligt parti udøvede indflydelsen på bønderne eller at disse skabte deres eget parti. Men begge alternativer dømte Trotskij på forhånd

plat umulige. Bønderne var nødt til at slutte op om "arbejderdemokratiets regime".⁴⁴

Lenin indvendte (1909) mod Trotskijs teorem, at hans "hovedfejtagelse er, at han ignorerer revolutionens borgerlige karakter og savner et klart begreb om overgangen fra denne revolution til den socialistiske", ideer, mensjevikken Már-tov gentog med bifald.⁴⁵ Lenin fandt det usandt, at en koalition proletariat/bondestand forudsatte et borgerligt partis "herredømme" over bønderne eller et eget bondeparti: det var at "sammenblende klasser med partier". Den russiske revolution viste, at "koalitioner" mellem proletariat og bondestand blev dannet hundreder af gange i de forskelligste former, uden at Trotskijs to betingelser var opfyldt. Han fandt endog, at "proletariatets og bondestandens diktatur" skulle have "fundet sit praktiske udtryk i vor revolution [i 1905] i tusind former...".⁴⁶

Hvor Lenin talte om to klassers diktatur etableret via den af proletariatet ledede borgerlig-demokratiske revolution, talte Trotskij om et proletarisk diktatur, der er kommet til magten med støtte fra bondestanden under en (formel) borgerlig revolution – en umulig tanke for Lenin, der hævdede, at "vi kan ikke hoppe ud af den russiske revolutions borgerlig-demokratiske rammer..." (men dog udvide dem "vældigt").⁴⁷

Næste udspil kom, da Trotskij 1909 fik optaget en artikel om "Vore forskelle. Året 1905, reaktionen og revolutionære udsigter" i Rosa Luxemburgs blad "Przeglad sotsjaldemokratyczny". Den kritiserede både mensjevikernes og bolsjevikernes ideer.⁴⁸ Både mensjevikker og bolsjevikker ønskede "at føre revolutionen til ende", hine ville overføre staten til "det borgerlige demokrati", disse til proletariat og bondestand. Men "det borgerlige demokrati" var en ren, journalistisk abstraktion. Mensjevikkerne så ikke, at de sociale årsager til nævnte demokratis svaghed var kilden til det sociale demokratis styrke. Konklusionen var, at alene proletariatet i sin klassekamp ledende bondemasserne kunne "bringe revolutionen til afslutning". Lenins "proletariatets og bøndernes revolutionær-demokratiske diktatur"s forholdsregler skulle respektere den private ejendomsrets grænser.⁴⁹ Trotskij viede flere sider til et opgør med denne formel.

Mens mensjevikkerne hævdede, at Rusland ikke var modent til en socialistisk revolution, sagde Lenin, at de ville have ret, hvis proletariatet ikke havde været på det rene med, at blot en *demokratisk* revolution stod på dagsordenen. Proletariatet skulle altså underkaste sig en selvbegrænsning ud fra en overbevisning om, at revolutionen, hvori det spillede en lederrolle, var borgerlig. "Lenin overfører den objektive modsætning til proletariatets bevidsthed og løser den ved hjælp af en klasseasketisme, der bundet – ikke i religiøs tro, men – i et "videnskabeligt" skema. Det er tilstrækkeligt at betragte denne intellektuelle konstruktion for helt at blive klar over, hvor håbløst idealistisk den er", skrev Trotskij. Proletariatet måtte én gang ved magten naturnødvendigt straks iværksætte foranstaltninger til hjælp for de arbejdsløse. Dette ville intensivere klassekampen, kapitalisterne ville lukke fabrikkerne og påberåbe sig, at der jo alene var tale om et demokratisk diktatur. Arbejderregeringen måtte så genoptage produktionen på statens vegne – et skridt frem mod socialismen. Naturnødvendigt ville proletariatet overskride det demokratiske diktaturs grænser. Men ifølge Lenin deler proletariatet jo magten med bondestanden (i det "demokratiske" diktatur). Men hvis det betød, at

denne stand – via sit parti – ikke ville tillade nævnte statsforanstaltninger, så ville proletariatet allerede på koalitionsens første dag komme i konflikt med revolutionsregeringen, hvilket så – stadig ifølge Trotskij – kunne resultere i 1. arbejder-nes undertrykkelse ved bondepartiet eller i 2. dets fjernelse fra magten. Bolsjevikernes ”begrænsninger” ville betyde forræderi mod de arbejdsløse og strejkende under påberåbelse af opretholdelse af en republik.⁵⁰

Trotskij, bønderne og småborgerskabet

Det kan ikke med rette hævdes – som ”epigonerne” gjorde det i striden efter Lenins død – at Trotskij undervurderede bondespørgsmålet, ej heller betvivlede han den revolutionære art af agrarrevolutionerne 1905. Udtrykkelig understregede han, at agrarspørgsmålet ”er en hjælp for det revolutionære parti og samtidig dets største udfordring, ... er liberalismens anstødssten og kontrarevolutionens *momento mori*”.⁵¹

Men han vurderede ikke uden kritik hele bondestanden. I ”1905” bebrejdede han bondeoprørerne provinsialisme og lokalbornerthed, ”historiens forbandelse for alle bondeoptøjer”, en forbandelse, de kun kunne befri sig for ved at ”smelte sammen med nye sociale klassers revolutionære bevægelser”.⁵² For Trotskij kunne bondestanden ikke være nogen uafhængig for slet ikke at sige en ledende politisk styrke.⁵³

Trotskij indrømmede – på basis af 1905-erfaringerne – at bønderne kunne blive en vældig reservearmé for revolutionen; men ”*musjikernes parti*” kunne aldrig tage ledelsen i en borgerlig revolution. ”Byen leder i det moderne samfund og er alene i stand til at lede en borgerlig revolution”.⁵⁴ Kun et parti, der havde de revolutionære bymasser bag sig og ikke veg tilbage for at revolutionere feudal ejendom, fordi det ikke nærede respekt for den borgerlige ejendom, kunne under revolutionen stole på bondestanden. ”Alene socialdemokratiet er i dag et sligt parti”.⁵⁵

I Rusland var der intet spor af det småbourgeois, der i sin tid i vesten sammen med det unge proletariat i svøb havde stormet feudalismens bastiller. Den forhåndenværende ”nationale” kapital kunne ikke lede den anti-tsaristiske kamp grundet sin direkte udbytning af proletariatet, sin – via staten – indirekte udsugning af bondestanden.⁵⁶

Nogle år senere begrundede Trotskij atter sin mistillid til det småborgerlige demokrati. Det skete i en artikel, ”Kampen om magten”, i ”*Nasje Slovo*”, Paris 17. oktober 1915, egentlig vendt mod en pjece af mensjevikker som P. Axelrod og L. Martov. Trotskij hævdede bl.a., at ”... en national borgerlig revolution i Rusland er umulig, fordi der ikke findes noget ægte revolutionært borgerligt demokrati”. Men jo mere beslutsomt proletariatet kæmpede for magten, desto større var dets chance for i det afgørende moment at rive de ikke-proletariske lag, bønderne og armeen med sig. Uden proletariatets vilje til at kæmpe for magten tabte de borgerlig-demokratiske krav bl.a. om republik og jordkonfiskering al direkte revolutionær betydning.⁵⁷

Lenin kritiserede direkte Trotskijs hovedteser i ”Om revolutionens to linier” (”*Sotsialdemokrat*” 20. november 1915). ”Fra bolsjevikkerne har Trotskijs origi-

nale teori [om den permanente revolution] lånt sin opfordring til en afgørende proletarisk-revolutionær kamp og om proletariatets erobring af politisk magt, ... fra mensjevikkerne ... fornægtelsen af bondestandens rolle".⁵⁸ "Trotskij har ikke opdaget, at om proletariatet leder de ikke-proletariske masser til at konfiskere jordegodserne og styrte monarkiet, da vil det være fuldbyrdelsen af "den nationale bourgeois-revolution" i Rusland; det vil være proletariatets og bondestandens revolutionær-demokratiske diktatur!"⁵⁹

Ikke national, men international revolution

Som internationalist betonedede Trotskij stedse det verdensrevolutionære perspektiv. Hans teoretiske beskæftigelse dermed er betydelig mere gennemtænkt og grundigere end Lenins korte betoning af, at det "demokratiske" 2-klasse-diktatur ville "last but not least" føre den revolutionære brand over til Europa".⁶⁰

Et særligt kapitel i "Resultater og perspektiver" er viet "Europa og revolutionen". Heri søgte Trotskij at vise, hvorfor "den russiske arbejderklasse, om den lades ene med sine egne ressourcer, uundgåeligt vil blive knust af kontrarevolutionen i det øjeblik, bønderne vender sig bort fra den", så den kun havde det alternativ at sammenknytte "hele den russiske revolutions skæbne med revolutionen i Europa". Over for kontrarevolutionen og reaktion ude og hjemme måtte den da "sende sit kampråb til sine kammerater over hele verden, en opfordring ... til den sidste strid: *Arbejdere i alle lande forener eder!*"⁶¹

Hvis ikke det russiske proletariat ud af eget initiativ efter magterobringen førte revolutionen over til Europa, ville den europæiske reaktion *tvinge* det til det.⁶² I øvrigt bedømte han udsigterne til revolutionens spredning via Polen til Tyskland positivt, dog regnede han overoptimistisk med en forudgående krig mellem et revolutionært Rusland og det feudal-borgerlige Tyskland grundet en polsk revolution.⁶³

"Den russiske revolutions indflydelse på det europæiske proletariat er særdeles stor. Den vil ikke blot ødelægge Petersburgerabsolutismen, den europæiske reaktions hovedstyrke, men også i det europæiske proletariats bevidsthed og indre forfatning skabe de nødvendige forudsætninger for revolutionen".⁶⁴

Trods de proletariske partiers socialistiske dogmatisme og konservatisme og hele partirutinen "ville revolutionen i øst smitte det vesterlandske proletariat med revolutionær idealisme og frembringe ønsket om at tale 'russisk' med dets fjender".⁶⁵ Særlig følgende ord blev under den senere ideologiske strid med "stalini-sterne" draget frem og kritiseret:⁶⁶

"Uden en direkte statslig støtte fra det europæiske proletariat kan Ruslands arbejderklasse ikke bevare magten og forvandle sin temporære dominans til et langvarigt socialistisk diktatur".⁶⁷

Et par år efter kom Trotskij i "1905" atter ind på spørgsmålet. Også på internationalt plan stillede han spørgsmålet om en permanent revolution. Trotskij fremholdt, at arbejderregeringen fra starten ville stå over for den opgave at forene sig

med Vesteuropas socialistiske proletariat – til overvindelse af landets, Ruslands, økonomiske tilbagestående. Kun således ville proletariatets blot temporære revolutionære hegemoni blive prologen til et socialistisk diktatur.

”Således ville permanent revolution blive et spørgsmål om klassens selvoverlevelse. ... Om arbejderpartiet ... begrænser sig til ... et diktatur, der både er nationalt og demokratisk, vil Europas reaktionære styrker i løbet af nul komma fem vise, at en arbejderklasse må kaste hele sin styrke ind i kampen for en socialistisk revolution, hvis det er lykkedes den at komme til magten”.⁶⁸

Under verdenskrigen uddybede Trotskij dette tema. I ”Voina i Internatsional” (Paris og Zürich, november 1914) proklamerede han: ”den russiske revolution [som] en definitivt integreret del af det europæiske proletariats sociale revolution” og proletariatets opgave at skabe et langt mægtigere fædreland end den antikverede nationalstat, ”*Europas republikanske Forenede Stater som basis for Verdens Forenede Stater*”.⁶⁹

Det var utvivlsomt med Trotskijs bog in mente, at Lenin skrev artiklen ”Om parolen Europas forenede Stater” (”Sotsialdemokrat” 23. august 1915). Han betonedede, at Europas forenede Stater under kapitalistiske forhold kun ville ”betyde reaktionens organisation til hæmning af Amerikas hurtige udvikling”. Mere positiv var han over for begrebet Verdens forenede Stater, men som selvstændig parole Verdens forenede Stater ville denne parole ”næppe være rigtig”, da den for det første betød socialisme, for det andet kunne føre ”til den forkerte opfattelse, at socialismens sejr i et enkelt land var umulig”.⁷⁰

Agrarspørgsmålet

Trotskij betonedede, at et sejrende arbejderstyre med største forsigtighed måtte løse agrarspørgsmålet. Ved en socialisering eller ekspropriering af al jord ville de første ofre være bønderne, og kun enorm modstand kunne ventes. Egentlig opfattede han både ekspropriering af småbrugene og godsudstyknung som lige økonomisk forkastelige⁷¹ og anbefalede i stedet ”organiseringen af kooperativ produktion under kommunal kontrol eller direkte under statslig regnskabsføring. Det er vejen til socialisme”.⁷² Proletariatets magt ville – foruden demokratisk lighed og ”fri selvforvaltning”, skattebyrden lagt på de besiddende og kirketiendens afskaffelse, altså opfyldelse af de borgerlig-demokratiske krav – også betyde ”anerkendelse af de af bønderne gennemførte ændringer i agrarforholdene (konfiskation)”.⁷³

Men det ”borgerlige demokrati, ... et hoved ... uden en krop” ville ifølge Trotskij over for en jordreform i bedste fald stille sig ambivalent og under alle omstændigheder være indstillet på forlig med adelen, der på sin side var rede til en kamp på liv og død om ”jorden”. Han kom da til den konklusion, at agrarspørgsmålet ikke ville kunne løses parlamentarisk, men alene ved ”massernes revolutionære tryk”.⁷⁴

Teorien og virkeligheden

Trotskijs teori og revolutionen 1917

Trotskij fandt, at han fra og med februarrevolutionen endelig lå helt på linie med Lenin – deres konklusioner skulle nu vise samme "uforsonlige modsætning til Kámenevs, Stalins og andre epigoners konklusioner", Kámenev beskyldte endog i februar Lenin for trotskijsme.⁷⁵ I en fodnote tilføjet 1922 kritikken fra 1909 af formelen "det demokratiske diktatur" skrev Trotskij, at partiet under Lenins ledelse på dette punkt – dog ikke uden indre kamp – ændrede linie i foråret 1917.⁷⁶ I et forord, dateret Kreml 12. marts 1919, til "Resultater og perspektiver", hævdede Trotskij, at genudgivelsen uden ændringer var et overbevisende indicium for, at hans teori om den permanente revolution var blevet bekræftet af selve de begivenheder, "vi selv deltager i", og at partiets revolutionære metode allerede var indeholdt i den af ham for 1½ årti siden udformede teori. Han rykkede stadig tilbage fra bolsjevikernes oprindelige taktik, som han karakteriserede som alene "midlertidig", med det "demokratiske diktatur" i centrum. Trotskij fremhævede, at revolutionen ganske vist begyndte som borgerlig, men kun sejrer ved at magten overgår til proletariatet, der kun kan føre revolutionen til ende, om den glider over i den europæiske proletariske revolution, hvorved samtidig det temporære arbejderstyre udvikles til et varigt socialistisk diktatur. Én gang ved magten måtte proletariatet ikke begrænse sin virksomhed inden for de borgerlig-demokratiske rammer, men ved at ophæve grænsen mellem minimal- og maksimalprogrammet udfolde den permanente revolutions taktik.⁷⁷ Med tilfredshed konstaterede Trotskij, at denne "sammenfalder helt med bolsjevismens grundlæggende strategiske linie. Måske var det svært at se for ca. 15 år siden. Men det er umuligt ikke at forstå og anerkende den nu, da erfaringen har verificeret de almene formler". Rent ud skrev han, at "teorien om den permanente revolution *ledte lige over til leninismen* og særlig til aprilteserne anno 1917".⁷⁸ Samtidig afsvækkede han sin tidligere så skarpe modsætning til Lenin. 1924 hævdede han endog, at Lenins "demokratiske diktatur", selve uenighedens kilde, var dybt revolutionær modsat det mensjevnikiske skema; alene "visse kredse i vort parti" satte ordet *demokratisk* i modsætning til 'socialistisk' – det var atter et udfald mod "epigonerne" – hvilket indebar, at kun en demokratisk revolution skulle være mulig i det tilbagestående Rusland.⁷⁹

Selv om Trotskij ingenlunde reviderede sin teori, aflagde han på nogle ikke uvæsentlige punkter selvkritik.⁸⁰ Desuden indrømmede han i "efterskrift" fra 1922⁸¹ til "Programma Mira" (fra 1915/16), "at arbejderstaten har kunnet hævde sig overfor hele verden og tilmed i et tilbagestående land. ..." Dog mente han stadig, at for at kunne overvinde sin økonomiske isolering var sovjetstaten "nødt til at søge forståelse med den kapitalistiske verden", og at "et virkeligt opsving for Ruslands socialistiske økonomi" kun var mulig efter "proletariatets sejr i Europas vigtigste lande".

Det "demokratiske" diktatur realiseret i Kérenskijaden? Nej, som proletarietets diktatur.

Allerede samme år Lenin døde, udbrod en heftig teoretisk strid⁸² mellem efterfølgerne, mellem Trotskij og hans tilhængere på den ene side og hans modstandere, af ham selv "epigonerne" kaldet, på den anden. Striden havde forbindelse med Stalins ny doktrin om muligheden for at opbygge socialismen i ét land (Rusland).⁸³ Naturligvis måtte Trotskij ud fra sit – internationalistiske – standpunkt reagere.

Ikke mindst drejede den teoretiske strid sig om, hvorvidt Lenins formel fra 1905, "proletariatets og bøndernes revolutionær-demokratiske diktatur", virkelig var blevet realiseret som selvstændig etape i og med februarrevolutionen (og dermed var anvendelig som formel at realisere i de tilbagestående lande).⁸⁴ 1924 slog Stalin fast:

"I virkeligheden var februarrevolutionen 1917 realiseringen af proletariatets og bøndernes [revolutionær-demokratiske] diktatur i en egenartet sammenfletning med bourgeoisiets diktatur".⁸⁵

Og Bukhárin udbredte sig nærmere derom 1924: Mellem marts og oktober 1917 – altså just under Kérenskijaden – havde Lenin betonet det "særegne" i situationen, hvor det "demokratiske" diktatur virkelig "blev realiseret på en fuldstændig unik måde" i sameksistens med en borgerlig regering. Lenin havde ifølge Bukhárin i sit "1. brev om taktik" fra april gjort opmærksom på faren for "at 'springe over' i den socialistiske revolution [tværs] over den ufuldendte – endnu i bondebevægelsen rummede – revolution af borgerlig-demokratisk natur", en fare, Lenin satte i forbindelse med et standpunkt, Trotskij eller rettere Parvus havde indtaget under 1905-revolutionen.⁸⁶

Trotskij skrev just samme år, 1924:

"Det er rigtigt, at Lenin ofte sagde, at arbejder-, soldater- og de bondedeputeredes sovjetter under februarrevolutionens første epøke til en vis grad realiserede proletariatets og bøndernes revolutionære diktatur. Og det er rigtigt, for så vidt disse sovjetter overhovedet udgjorde magten".

Men vigtigere var det, at Lenin endnu flere gange havde betonet, at februarperiodens sovjetter blot udøvede en halvmagt, de støttede bourgeoisiets magt, samtidig med at de udøvede en halvopposition mod den. Koalitionen af arbejdere, bønder og soldater tenderede mod diktaturet, hvor de støttede sig på væbnet magt, de måtte enten gå under *eller* gribe magten. Men de kunne ikke gøre det som en demokratisk koalition af arbejdere og bønder, "men blot som proletariatets diktatur, ledet af ét eneste parti, der også har bondemasserne bag sig, begyndende med disses halvproletariske lag".⁸⁷

Trotskij havde Lenins ord fra april 1917 i "Breve om taktik. I" in mente: arbejder- og soldatersovjetten var netop "'proletariatets og bondestandens revolutionær-demokratiske diktatur' allerede fuldbyrdet i virkeligheden", men videre

betonede Lenin, at tiden i nogen grad var løbet fra den gamle formel, så den, der nu taler om det "demokratiske" diktatur, "er sakket agterud for livet, følgelig faktisk er *gået over* til småborgerskabet og er mod den proletariske klassekamp". Hvorfor? spurgte Lenin, og han svarede: fordi nævnte diktatur "*frivilligt* overdrager magt til bourgeoisiet, ... omdanner sig til et appendiks til bourgeoisiet". Heroverfor stod bolsjevikernes gamle opfattelse, at proletariatets og bøndernes "demokratiske diktatur" "kan og må komme *efter* bourgeoisiets magt".⁸⁸

På den teoretiske strids højdepunkt skrev Trotskij rent ud, at der af det "demokratiske diktatur" "ikke fandtes noget spor i Kérenskij-perioden". Ud fra en snæver fortolkning af Lenin og også ud fra en nøjere analyse af Kérenskij-regeringens fornyelser havde han ret.⁸⁹ Om end Lenin ved sin ankomst i april havde karakteriseret februar-revolutionens Rusland som det frieste land i verden,⁹⁰ viste denne revolution sig dog at være højst ufuldendt, særlig hvad angik agrarproblemet – "jord til bønderne" – og spørgsmålet krig/fred, spørgsmål, februarrevolutionen skulle brække sin ryg på.⁹¹

Men noget væsentligt i Trotskij's teori om den permanente revolution var, at proletariatets og bøndernes revolutionær-demokratiske diktatur virkelig blev realiseret som største historiske realitet – blot ikke før oktoberrevolutionen, men straks *efter*.⁹² Sine tanker nedfældede han udførligt i den lille bog "Den permanente revolution", udkommet 1930, forordet er dateret i eksil på Prinkipo. Den gjorde Bukhárins, Stalins og Sinóvjevs indvendinger i de umiddelbart foregående år ganske forældede. Det var en helstøbt fremstilling af teorien.

Trotskij skrev,⁹³ at "den borgerlig-demokratiske revolution blev realiseret som en koalition mellem arbejdere og bønder" men ikke i Kérenskijaden, men "i *den første periode efter oktoberrevolutionen*" og da ikke "i form af det demokratiske diktatur, men i form af proletariatets diktatur. Derved faldt også behovet for den algebraiske formel bort". Trotskij demonstrerede, at Lenin havde haft samme opfattelse. I november 1918 skrev Lenin:

"Den *borgerlige* revolution blev af os ført til ende. Bønderne fulgte os som *en helhed*. Deres antagonisme i forholdet til det socialistiske proletariat kunne ikke komme for dagen på et øjeblik. Sovjetterne omfattede bønderne *i det hele taget*. Klassedelingen i bøndernes rækker var endnu ikke moden, den var endnu ikke brudt frem. – *Denne proces* kom til udvikling i sommeren og efteråret 1918".⁹⁴

23. marts 1919 udtalte Lenin på RKP(b)s 8. kongres:

"I oktober 1917 tog vi magten *sammen med bønderne som helhed*. Det var for så vidt en borgerlig revolution. ... Som jeg allerede har sagt,⁹⁵ begyndte den virkelige proletariske revolution på landet først om sommeren 1918".⁹⁶

Trotskij opsummerede Lenins – og sin egen – position således:

"Proletariatet greb magten sammen med bondebefolkningen, siger Lenin. Allerede derved var revolutionen borgerlig. Stemmer det? Til en vis grad.

Men det betyder jo netop, at proletariatets og bondestandens sande demokratiske diktatur – dvs. det, der afskaffede enevælden og livegenskabet og tog jorden fra feudalherrerne – blev fuldbyrdet ikke før, men efter oktoberrevolutionen som *proletariatets diktatur, støttet til bondekrigen* – for at sige det med Marx [i brev til Engels 16.4.1856] – for først efter nogle måneder at begynde indlemmelsen i et socialistisk diktatur. Er *det* uforståeligt? Kan der herske nogen uenighed om dette *i dag?*⁹⁷

Teorien og vor tid

Trotsky og Kina

Den permanente revolutions teori tilsigtede at forklare og drejede sig om revolutioner i tilbagestående lande. I forbindelse med sin beskæftigelse med den kinesiske revolution måtte Trotsky ud fra sit teoretiske stade voldsomt kritisere Kominterns teoretiske udredninger og hele Kina-politik.⁹⁸

Mht. den kinesiske revolution udviklede Stalin og Bukhárin 1924 den tese, at revolutionen i Kina var af borgerlig karakter og ikke kunne stille sig socialistiske mål, at det unge nationalbourgeois bag Kuomintang (KMT) spillede en nationalrevolutionær rolle, hvorfor det unge kinesiske kommunistparti (KKP) skulle bevare enheden i kampen med det. De sammenlignede situationen i Kina med den i Rusland 1905, da Lenin jo havde stillet det "demokratiske" 2-klasse-diktatur som foreløbigt mål – ikke det proletariske.⁹⁹ I den stalinistiske linie indgik intet specielt om proletarisk hegemoni (som Lenin dog så stærkt havde fremhævet), fordi Komintern i sin politik med "en forenet front" eller "en blok af 4 klasser" – proletariat, bønder, småborgerlig intelligens og nationalbourgeois, ifølge Trotsky en genoplivelse af den gamle mensjevnikiske taktik 1905-17 – havde udpeget KMT til denne bloks leder.¹⁰⁰ Da KMT 1926 endog kom med i Komintern, protesterede han mod hele alliancepolitikken med det kinesiske nationalbourgeois, men stod ret ene.¹⁰¹

Med KKP's bitre nederlag i april 1927 over for KMT og hele den Komintern-støttede forligspolitik sammenbrud in mente tillempede Trotsky sommeren og efteråret 1927 sin teori på den kinesiske situation: nøjagtig som i den russiske revolution ville den kinesiske revolutions borgerlige og socialistiske fase smelte sammen – med arbejderklassen som hegemon i hele processen. Revolutionen ville enten sejre som en proletarisk bevægelse kronet med proletariatets diktatur eller slet ikke sejre.¹⁰²

Efter sin forvisning til Alma-Ata i Mongoliet udviklede Trotsky disse tanker videre i sommeren 1928. Til 6. Komintern-kongres i juli-august sendte han en indgående kritik af udkastet til et program for Komintern, udarbejdet af Stalin og Bukhárin.¹⁰³ Efter en nøjere analyse af det kinesiske koloni-bourgeois og af revolutionens faser konkluderede Trotsky, at dette bourgeois under revolutionen i 1911 hverken havde vist større eller mindre revolutionære kvaliteter end sin russiske modpart i kampen mod tsarismen. Det kinesiske bourgeois holdning til imperialismen, proletariatet og bondestanden var ej heller mere revolutionær end det russiske bourgeois, om muligt blot mere brutal og reaktionær.¹⁰⁴ Imperialismen ville ifølge Komintern tvinge alle "progressive" klasser sammen, men Trot-

skij fandt, at det kinesiske bourgeoisie, forbundet som det var med feudale udbyttingsformer og verdensfinanskapitalen, hverken kunne befri landet for feudalisme eller udenlandsk imperialisme: for det stod antagonismen til arbejdere og bønder i første række i forhold til kampen mod de feudale militarister og udenlandske imperialister.¹⁰⁵ Hvad bondestanden angik, ville Trotskij i endnu højere grad end den russiske frakende den evnen til at føre en selvstændig revolutionær-demokratisk kamp.¹⁰⁶

I modsætning til Kominterns eksekutivkomité's resolution fra februar 1928 om, at "den nuværende periode i den kinesiske revolution" skulle være en "periode med borgerlig-demokratisk revolution", kom Trotskij til det resultat, at denne periode var kontrarevolutionær, og at den 3. kinesiske revolution ikke ville være af borgerlig-demokratisk art, alene fordi den 2. – 1925/27 – hverken havde løst agrar- eller det nationale spørgsmål. Kominterns programudkast fastslog, at

"overgangen til proletariatets diktatur her [i koloniale og halvkoloniale lande] først er mulig efter en række forberedende stadier, først som resultat af en hel periode med den borgerlig-demokratiske revolutions voksen over i den socialistiske".

Programmet forudså også en uundgåelig lang periode med kamp for proletariatets og bondestandens demokratiske diktatur og dettes "voksen over" i proletariatets diktatur. Idet han sammenlignede Kina med Rusland 1917 konkluderede Trotskij derimod, at Kina lige så vel som Rusland var modent til proletariatets diktatur, der ledede fattigbønderne, om end det ikke var modent til selve socialismen.¹⁰⁷

Det mislykkede Canton-oprør i december 1927 bekræftede Trotskij i forkastelsen af formen "proletariatets og bøndernes demokratiske diktatur" i modsætning til "proletariatets diktatur, der drager de fattige bønder bag sig".¹⁰⁸ Han præciserede:

"Overgangen fra et borgerligt diktatur [d.e. det "demokratiske" diktatur] til et proletarisk kan ikke ske som en fredelig proces med det enes 'voksen over' i det andet. Et proletariatets diktatur kan kun erstatte et demokratisk eller et fascistisk bourgeois diktatur gennem væbnet opstand".

Kun et proletarisk diktatur kunne sikre en demokratisk revolutions "voksen over" i en socialistisk. Men samtidig udviklede han, hvorfor KKP kun kunne lede proletariatet og fattigbønderne til en kamp om magten under demokratiske slogans (konstituerende forsamling, national frihed, folkenes selvbestemmelsesret).¹⁰⁹

Trotskij mente, den "livløse skabelon" det "demokratiske" diktatur afvæbnede kommunistpartierne i de tilbagestående lande.¹¹⁰ Men netop de uløste agrarproblemer og selve kolonitilstanden mente Trotskij var et godt udgangspunkt for det unge, men numerisk svage proletariat til gennem "en *national-demokratisk revolution*" at realisere et proletarisk diktatur tidligere end vestens proletariat ville kunne det via en rent socialistisk revolution.¹¹¹ Kun et arbejder-bonde-forbund kan ifølge Trotskij løse opgaverne i den demokratiske revolution, men det kan

kun realiseres i uforsonlig kamp mod det nationale bourgeois indflydelse og er kun tænkelig under ledelse af "den proletariske avantgarde, der er organiseret i det kommunistiske parti".¹¹²

Det er blevet indvendt,¹¹³ at Trotskij påtvang sin teori virkeligheden, og at denne som altid viste sig stærkest, og at han undervurderede nationalismens betydning som løftestang for den socialistiske revolution samt manglede blik for særegenhederne i den kinesiske revolution, specielt taktikken med at bygge på bønderne som en vældig revolutionær kraft, et kæmpearbejde. Mao Tse-tung begyndte, just da Trotskij afsluttede værket "The Third International after Lenin". I højere grad end nationalismen – som internationalist havde han – paradoksalt – et stærkt blik for just den – underkendte Trotskij snarere selve den kommunistiske idé's greb om bøndernes millionmasser.

I sine analyser af den kinesiske situation – og dermed i sine råd til kinesiske trotskijster – lå Trotskij faktisk på linie med den "by-centrerede" dogmatiske politik og taktik, der trods al uenighed lå bag Kominterns Kina-strategi og blev knæsat af KKPs ledelse under opposition i praksis fra Mao siden 1927.¹¹⁴ Trotskij sad trods alt i for høj grad "fangen" i den klassiske marxismes satsen på by-opstande til, at han skulle kunne opfatte Maos bonde-partisan-hære som andet end småborgerligt ledede bondearmeer – trods deres navn "Rød hær" – der "opslugt" i bondemasserne ville ende med at støde sammen med byernes arbejdere, som de p.t. var afskåret fra, og bane vej for "en ny bourgeois-klike" i et "demokratisk diktatur".¹¹⁵

For Trotskij var Maos forsøg på at organisere bonderejsning – foruden mindre arbejderrejsninger – i Hunan¹¹⁶ samt Ho Lungs og Yeh Tings styrker i Kiangshibjergene (efter den mislykkede Nanchang-rejsning 1. august 1927) kun "et isoleret eventyr", "et pseudo-kommunistisk Mákhno-foretagende. ..." ¹¹⁷ Chu Tehs fremmarch i Kiangshi-Hunan-området bedømte han kort efter som et "guerilla-eventyr, [der] helt svarede til den generelle natur i stalinistisk politik".¹¹⁸

Dog førte disse "eventyr" til grundlæggelsen af Den kinesiske Sovjetrepublik i Sydkina 1931 med Mao som præsident over 30 mill. indbyggere. Kinesiske sovjetter var netop det, Trotskij-oppositionen siden 1926 havde anvist Kinas revolutionære at videreføre revolutionen med.¹¹⁹ Trotskij havde vel principiel ret i sin kritik af, at den kinesiske sovjetmagt var dannet på landet i isolation fra storbyernes proletariat.¹²⁰ Men han undervurderede ikke bondekrigens betydning: "Den proletariske opstand kan og vil udvikle sig alene som en direkte og umiddelbar revolution mod bourgeoisiet. Bonderevolten i Kina er i endnu højere grad, end den var i Rusland, en revolte mod bourgeoisiet. [da] jordejerne og bourgeoisiet er ét og det samme". Men tillige mente han, at bønderne var ude af stand til at organisere deres eget sovjetsystem.¹²¹

Som han kendte til den – det må tilføjes, at hans viden næppe var den allerbedste, om end ej heller mangelfuld – tog Trotskij også afstand fra Maos taktik med revolutionære baseområder og brugen af landdistrikterne til at omringe og slutte-lig erobre byerne. I "The Third International after Lenin" tilføjede han 1936 om "de røde bondearmeer", at de 1930-34 havde søgt at iværksætte agrarrevolutionen i isolerede egne afskåret fra byerne (der var under KMT's kontrol) og arbejderbevægelsen. Han noterede, at KMT 1934 fordrev de røde til fjerne nord- og nord-

vestlige egne, "hvor de stadig søger at oprette en ny operationsbase". At det virkelig lykkedes Mao og KKP at danne et nyt baseområde ved Yenan efter Lange March har Trotskij ikke fået med.

Trotskij anklagede i øvrigt KKP for at have genoptaget den opportunistiske linie 1925-27 med enhedstilbud til KMT. Baggrunden var det japanske angreb ind i Kina. Samtidig angreb Trotskij Chiang Kai-shek for at føre forsvarskrigen mod Japan dårligt og uden energi og navnlig uden tillid til arbejderne.¹²² Chiangs regering kunne ikke efter Trotskijs mening yde modstand mod den japanske imperialisme "uden at blive det servile redskab for den britiske imperialisme".¹²³

Trotskijs stilling til hele det kinesiske kompleks må imidlertid karakteriseres som ambivalent, navnlig til Kinas "røde hære". I "Den permanente revolution" skriver han et sted:¹²⁴ "Enten en foragtelig kryben for Chiang Kai-shek eller – heroiske eventyr". Kunne disse sidste ord ikke i og for sig anvendes netop om Maos, Chu Tehs og Ho Lungs dristige foretagender, af Trotskij kaldet "eventyr" (i en anden betydning af ordet)?

Selv om Maos bondearmeer – stik imod Trotskijs prognose – faktisk sluttelig førte revolutionen til byerne, må det opfattes som en posthum triumf for hans "permanente revolution", at Maos parti efter i 1949 at have taget magten ikke blev stående ved revolutionens "borgerlig-demokratiske" stadium, men efter selve logikken i den "permanente revolution" og tvunget af selve den i revolutionen integrerede klassedynamik førte den videre i en anti-borgerlig retning.¹²⁵

Trotskijs holdning til Kinas "røde armeer" var ambivalent, ofte negativ. Dog indrømmede han under den kinesisk-japanske krig, at den form for guerillakrig, Mao og fæller netop var mestre i, var vejen frem: "... mod masse-geurillakrig fra Kinas side vil Japan i sidste ende vise sig magtesløs og – kan vi tilføje – lide ikke blot en finansiell og økonomisk katastrofe, men tillige en social".¹²⁶

Trotskijs teori om U-landene

I skarp polemik med Karl Rádek, der i 1924 havde ligget på linie med Trotskij, men 1927 anklagede "den permanente revolution" for at sammenblende den borgerlig-demokratiske etape og den socialistiske, fremholdt Trotskij efter en analyse af oktoberrevolutionen:

"I virkeligheden har klassedynamikken "blandet" – dvs. sammensmeltet – disse to etaper så grundigt, at vor ulykkelige metafysiker ikke længere er i stand til at udrede enderne fra hinanden".¹²⁷

En yngre trotskijstisk teoretiker – Michael Löwy – er efter grundige socialøkonomiske analyser af enkeltlande kommet til den konklusion, at denne kombination af den socialistiske og borgerlig-demokratiske etape af revolutionen nøjagtig gentog sig i den kinesiske og jugoslaviske revolution og senere også i revolutionerne i Vietnam og på Cuba. Alle steder skal der have været tale om "en uafbrudt revolutionær proces" med dialektisk kombination og sammenfletning af national-demokratiske, agrare og socialistiske opgaver. Udviklingen skete på trods af det stalinistiske "stadie-skema", som partierne i nævnte lande i ord mere eller mindre

rigidit bekendte sig til.¹²⁸

I modsætning hertil kan tales om "afbrudte" eller "ufuldendte borgerlige revolutioner" i U-lande som Mexico, Algeriet, Indien, Ægypten, Venezuela, Tyrkiet, Indonesien, Iran (i modsætning til Nicaragua), Afghanistan og Burma, hvor udviklingen har været/er karakteriseret ved revolutionære processer, der i visse tilfælde har overset vigtige opgaver allerede stillet af den "borgerlig"-nationaldemokratiske omvæltning. Revolutionerne i disse lande deler Löwy atter i "afbrudte folkelige revolutioner" og "halv-revolutioner fra oven" og tilfælde, der forener de to karakteristika.¹²⁹

Udviklingen i Jugoslavien, Kina, Vietnam, til dels også på Cuba, skulle i det store og hele være i overensstemmelse med "den permanente revolution", ligesom det skulle være tilfældet med selve "udfoldelsen af den globale revolutionære proces".¹³⁰ Nævnte udvikling og proces finder Löwy overensstemmende med de to første af "den permanente revolution"s tre aspekter (eller "hypoteser"), som Trotskij opstillede, og som rummes i et resumé af teorien: 1) for de tilbagestående lande går vejen alene gennem proletariats diktatur, der leder den undertrykte nation og særlig bønderne til demokratiet, der ikke udgør nogen separat eksistens, men er den umiddelbare indledning til den socialistiske revolution. Under visse betingelser kan efterblevne lande endog nå proletariats diktatur før de udviklede, men de når socialismen senere. Da bønderne enten går med proletariatet eller bourgeoisiet og ikke er i stand til at lede revolutionen, er "proletariats og bondestandens revolutionær-demokratiske diktatur" kun tænkelig som proletariats diktatur, der leder bondestanden og i første række løser den demokratiske revolutions opgaver. Parolen om det "demokratiske" diktatur åbner vej for nationalbourgeoisiets hegemoni og den demokratiske revolutions nederlag. "Den demokratiske revolution går umiddelbart over i den socialistiske og bliver alene derved til *den permanente revolution*". 2) Den ene omdannelse overlapper den anden i den socialistiske revolution. Som i en kædereaktion "griber den ene forvandlingsetape ind i den anden". Processen udvikles gennem sammenstød mellem forskellige grupper i det samfund, der er under omdannelse.¹³¹

3) Den socialistiske revolution bærer en international karakter. Den proletariske revolutions sejr i nationale rammer kan kun have en provisorisk karakter, om end forholdet kan være af lang varighed. Udvejen for den særlig vanskeligt stillede proletariske stat består alene i proletariats sejr i de fremskredne lande. Den socialistiske revolution begynder på national grund, men fuldbyrdes på verdensarenaen. Den verdensomspændende arbejdsdeling umuliggør simpelt hen opbygningen af et nationalt socialistisk samfund. Dette internationale aspekt gør, at den socialistiske revolution i en ny betydning af ordet bliver til en permanent revolution.¹³²

Dette tredje – og for Trotskij ikke mindst vigtige – "internationalistiske" aspekt udgør imidlertid en slags anstødssten eller "mistelten" for en opfattelse, der vil finde og hævde, at den "permanente revolutions teoris politik i det hele har bestået historiens prøve".¹³³ Selv om arbejder-regimerne i de nævnte lande, Kina, Jugoslavien, Vietnam og Cuba,¹³⁴ er mere eller mindre "internationalistisk" indstillede, har det vist sig, at netop nationalismen – fordi de "nationale" proletariats vanskeligheder i disse lande ikke blev løst på verdensarenaen, i en verdensre-

volution¹³⁵ – har medført forskellige ”tilbageslag” (”faktisk” isolering, indre og navnlig ydre modsætninger – til ”proletariske” nabolande): ”de indre og ydre modsætninger [vokser] uundgåeligt sammen med de voksende succeser”, og ”den proletariske stat bliver et offer for disse modsætninger” (under isoleringen), fordi ”erobring af magten inden for nationale rammer betragter de ikke som nogen begyndelsesfase, men som revolutionens slutfase; derefter følger *reformperioden*, som fører til det nationale socialistiske samfund”.¹³⁶

Dette kan til en vis grad hævdes at være tilfældet med udviklingen i nævnte arbejderstater – som om USSR allerede i 30’erne

1. Baruch Knei-Paz, *The Social and Political Thought of Leon Trotsky*, Oxford 1979, p. 113.
2. Afhandlingen er inspireret af min undervisning i den marxistisk-leninistiske statsteori på Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, efteråret 1981.
3. Selve ordet ”permanent revolution” anvendte Trotskij først 1908.
4. Knei-Paz, *op.cit.*, p. 24.
5. *Den permanente revolusjon*, 1930, Oslo u.å., p. 101.
6. Knei-Paz, *op.cit.*, pp. 16 ff. I. Deutscher, *The Prophet Armed. Trotsky: 1879-1921*, Oxford 1954, pp. 101 f., 85 ff.
7. Deutscher, *op.cit.*, p. 102. W.B. Scharlau/Z.A. Zeman, *Freibeuter der Revolution. Parvus-Helphand. Eine politische Biographie*, Köln 1964, p. 75.
8. Deutscher, *op.cit.*, p. 108.
9. Knei-Paz, *op.cit.*, p. 19.
10. Deutscher, *op.cit.*, p. 99, pp. 108-11.
11. Knei-Paz, *op.cit.*, p. 19.
12. Parvus’ forord i Scharlau/Zeman, *op.cit.*, pp. 350-60.
13. Deutscher, *op.cit.*, pp. 113 f.
14. V.I. Lenin, *Collected Works* 8, Moskva 1962, pp. 291 ff. Lenin udformede tesen videre i ”To slags taktik for Socialdemokratiet i den demokratiske revolution”. Genève august 1905 (V.I. Lenin, *Udvalgte Værker* 4, København 1950, særlig pp. 47-56, 82-94, 122-25).
15. L. Trotskij, 1905, oversat af Anja Rostock, udg. af Studies in the Third World, New York (NY)/Toronto 1971, pp. 309 f., 292 f.
16. *Ibid.*, pp. 40, 97 ff.
17. *Ibid.*, pp. 296, 55.
18. Deutscher, *op.cit.*, pp. 138 f.
19. Cit. *Den permanente revolusjon*, pp. 78 f., jvf. p. 51.
20. L. Trotskij, *Ergebnisse und Perspektiven. Die treibenden Kräfte der Revolution*, Frankfurt a.M. 1967, p. 65, citeret pp. 50 f. i *Den permanente revolusjon*.
21. Trotskij i anmeldelse af mensjevikken A. Tjervánin i *Neue Zeit* XXVI, 2. Stuttgart 1908, pp. 787, 789.
22. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 66 f.
23. *Neue Zeit* XXIV, 2, p. 789.
24. Curt Sørensen, ”Marx’ og Engels’ demokratiteori”, *Politica*, 11. årg. vol. 2 (1979), pp. 50-53.
25. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 88, 98, 91 f. Trotskij ville med held have kunnet anføre Marx-citater, hvad sidste opfattelse angår, hvor han taler om den proletariske revolution, der finder resonans blandt småbønderne ”i alle bondelande” (jvf. Michael Löwy,

- The Politics of Combined and Uneven Development. The Theory of Permanent Revolution*, London 1981, pp. 19 f.).
26. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 68 f., jvf. Kautsky, *Den sociale revolution*, 1906, no. 1917, pp. 83 f.
 27. Trotskij, *op.cit.*, 1971, pp. 49 f.
 28. *Ibid.*, pp. 55, 253.
 29. Knei-Paz, *op.cit.*, p. 86. Trotskij, *op.cit.*, 1967, p. 66.
 30. Knei-Paz, *op.cit.*, pp. 87, 104.
 31. *Den permanente revolusjon*, pp. 16 f.
 32. Curt Sørensen, *op.cit.*, pp. 55 f. og n. 79.
 33. *Den permanente revolusjon*, p. 114. Ved "permanent revolution" forstod Franz Mehring ligesom Karl Kautsky og Parvus blot den konsekvente gennemførelse af den borgerlig-demokratiske revolution, ingen uden Trotskij og til dels Lenin forestillede sig den umiddelbare socialistiske, måske alene Rosa Luxemburg blot "anede" det samme (Knei-Paz, *op.cit.*, pp. 160 f.).
 34. *Den permanente revolusjon*, pp. 114, 17. Jvf. Kautsky, *Vejen til magten*, 1909, da. 1979, pp. 19 f. om, at Marx og Engels både 1847 og 1885 narrede sig selv ved deres overvurdering af det "småborgerlige demokrati" - samt Engels' "selvkritik" 1895 i Karl Marx/Friedrich Engels, *Werke 22*, Berlin/DDR 1977, pp. 512-15. Ikke uvigtigt er det, at Marx 1850 forestillede sig en slags dobbeltmagt i form af "revolutionære arbejderregeringer" ved siden af den efter den borgerlige revolution regerende ny "officielle regering" (Marx/Engels, *Werke 7*, Berlin/DDR 1969, p. 250). noget Trotskij ikke selv nævner. Det af ham anførte brev fra Marx til Engels, dat. London 16. april [1856] i Marx/Engels, *Werke 29*, Berlin/DDR 1970, p. 47.
 35. Lenin, *Udvalgte Værker 4*, pp. 163 f. ("Socialdemokratiets stilling til bondebevægelsen", i *Proletarij*, september 1905).
 36. Trotskij, *op.cit.*, 1967, p. 77.
 37. *Ibid.*, p. 78, cit. i *Den permanente revolusjon*, p. 97.
 38. Lenin, *Udvalgte Værker 4*, p. 164.
 39. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 82 f.
 40. Siden af Trotskij direkte kaldet "permanent revolution".
 41. Trotskij, *op.cit.*, 1967, p. 106.
 42. *Ibid.*, pp. 71 f. også cit. i *Den permanente revolusjon*, p. 68.
 43. Trotskij, *op.cit.*, 1971, p. 310 (forord til Ferdinand Lassalles "Tale til juryen", udsendt af Trotskij under revolutionen, i St. Petersburg, næsten samtidig med Lenins "Socialdemokratiets to slags taktik..." i Genève aug. 1905).
 44. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 73-76. Jvf. Kautsky, *Den sociale revolution*, pp. 83-86, 97-100, 140 f. og *Vejen til magten*, 1909, pp. 19 f., 99 f., 102 ff.
 45. Lenin, *Collected Works 15*, 1963, p. 371. Denne kritik fra Lenin blev fremhævet af "epigonerne", f.eks. Bukhárin 1925 (Giuliano Procacci (red.), *Stalin mot Trotskij*, Stockholm 1971, p. 105). Trotskij hævdede i *Den permanente revolusjon*, p. 36, note, at Lenin skulle have overtaget citaterne fra Trotskij, *Ergebnisse und Perspektiven* fra Mártoov og det i forvansket form. Imidlertid er Lenins citater korrekte, og der er næppe tale om, som af Trotskij hævdede, at Lenin skulle have misforstået ham via Mártoov. Der var udtalt diskrepans mellem Trotskij og Lenin på denne tid.
 46. Lenin, *Collected Works 15*, pp. 371-74.
 47. Lenin, *Udvalgte Værker 4*, p. 50.
 48. Trotskij, *Den permanente revolusjon*, pp. 35, 67. Knei-Paz, *op.cit.*, pp. 152 f. Trotskij, *op.cit.*, 1971, pp. 299, 301 ff.
 49. Jvf. Lenin, "To slags taktik for socialdemokratiet i den demokratiske revolution" (*Udvalgte Værker 4*, pp. 55 f.).
 50. Trotskij, *op.cit.*, 1971, pp. 311-17.
 51. *Ibid.*, p. 35, jvf. kap. 17, pp. 192-96: "Bondeoptøjerne". Bukhárin anklagede således 1925 Trotskij for at mene, at "det er kun i lande, hvor bøndernes rolle er betydningsløs, at ideelle revolutioner kan finde sted" (Procacci, *op.cit.*, p. 100). Jvf. Trotskij, *Den permanente revolusjon*, p. 41 et al.
 52. Trotskij, *op.cit.*, 1971, p. 48.

53. *Ibid.*, p. 277 (tale på RSDAPs kongres i London maj 1907). Han var her i overensstemmelse med Marx' analyse af den franske småborgerlige bondestand som social basis for bonapartismen ("Der 18. Brumaire...", Marx/Engels, *Werke* 8, 1973, pp. 196 f.).
54. Trotskij, *op.cit.*, 1971, p. 278 (talen på RSDAPs London-kongres 1907 om proletariats forhold til de borgerlige partier under revolutionen), p. 53.
55. *Ibid.*, pp. 48 f.
56. *Ibid.*, pp. 292 f., 40.
57. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 131, 35.
58. 1924 fremhævede Stalin særlig anklagen mod Trotskij for "benægtelse af bøndernes rolle", og at han "I virkeligheden hjælper ... de liberale arbejderpolitikere i Rusland, som ved "benægtelse" af bøndernes rolle kun forstår dette ene, at man *ikke vil* rejse bønderne til revolution" (J. Stalin, *Leninismens Problemer*, København 1949, pp. 30, 88). Også Bukhárin greb 1924 fat deri, men her fremstår Lenin-artiklen, som var den fra 1905 (Procacci, *op.cit.*, pp. 102 f.).
59. Lenin, *Collected Works* 21, 1964, pp. 419 f. Citat i *Den permanente revolusjon*, p. 69.
60. Lenin, *Udvalgte Værker* 4, p. 56. Om Trotskij's internationalisme som princip jvf. Ad. Stender-Petersen, *Revolutionære profiler. Bidrag til den russiske revolutions karakterologi*, Århus/København 1933, pp. 107 ff.
61. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 119 f.
62. *Ibid.*, p. 112.
63. *Ibid.*, pp. 112 f., 117 f. Jvf. en lignende opfattelse af Marx i forord til russisk udgave af Kommunistisk Manifest 1882 (Marx/Engels, *Werke* 19, 1969, p. 296).
64. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 118 f.
65. *Ibid.*, p. 119.
66. Se *Den permanente revolusjon*, p. 127 og Stalins kritik 1924 i J. Stalin, *op.cit.*, p. 92 og Sinovjevs 1924/25 i Procacci, *op.cit.*, pp. 136 f.
67. Trotskij, *op.cit.*, 1967, p. 109.
68. Trotskij, *op.cit.*, 1971, pp. 317 f. (artikel i Rosa Luxemburgs blad "Przeglad sotsialdemokratyczny" 1909).
69. US-udgaven *The Bolsheviks and World Peace*, NY 1918, pp. 30 f., 28. Trotskij udarbejdede temaet yderligere i *Programma Mira*, en samling artikler fra "Nasje Slovo", Paris 1915-16, russ. udg. Petrograd maj 1917, eng. udg. sammesteds februar 1918, *What is a Peace Program*. Deri søgte han at begrunde, at Europas Forenede Stater var "den eneste mulige form for det europæiske proletariats diktatur".
70. Lenin, *Udvalgte Værker* 6, 1947, pp. 29 f. Jvf. dog også Lenin, "Krigen og det russiske socialdemokrati", nov. 1914 (Lenin, *Udvalgte Værker* 6, pp. 15 f.).
71. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 107 ff.
72. *Ibid.*, pp. 82, 109. Det er ikke uvigtigt – særlig når man erindrer udviklingen i "folkedemokratierne", Kina og de koloniale lande – at den eneste kendte RSDAP-leder, der – i strid med Lenin – 1906 anbefalede, at RSDAP skulle gå ind for godsudstyknings, var Stalin (Deutscher, *op.cit.*, pp. 82 ff.). 1946 aflagde Stalin ganske vist "selvkritik" og indrømmede, at han og andre "praktikere" dengang havde forestillet sig en lang kapitalistisk periode mellem revolutionens borgerlige og socialistiske fase (*ibid.*). Jvf. Lenins standpunkt, *Udvalgte Værker* 4, pp. 162 f.).
73. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 73 f.
74. Trotskij, *op.cit.*, 1971, pp. 41, 43-47, 55.
75. *Den permanente revolusjon*, p. 89, jvf. note p. 36.
76. Trotskij, *op.cit.*, 1971, pp. 316 f.
77. Trotskij, *op.cit.*, 1967, pp. 121-125.
78. *Den nya kursen (1923)* (i *Röda Heften* 18-20, 1972, p. 51). Naturligvis stødte hans betoning på den skarpeste modstand, f.eks. fra Bukhárin 1924; denne skrev spydigt, at den virkelige leninisme først var opstået 1917, da partiet antog "den permanente revolution" (Procacci, *op.cit.*, pp. 95 f.).
79. 1917. *Die Lehren der Revolution*, russ. 1924/Berlin 1925, p. 19. Formentlig for at bevare partienigheden søgte Trotskij 1924/25 at reducere sin "permanente" teori alene til "noget historisk", den skulle alene referere til "det forgangne ... , til partihistorien", ingeniørlunde til den dagsaktuelle politik (Michael Lövy, *op.cit.*, p. 68). Påstanden lod sig

- ikke forene med hans nævnte forord af 1919 i *Ergebnisse und Perspektiven*. Samme ønske fra Trotskijs side lå sikkert bag hans tavshed 1925, som hans danske biograf ikke kan finde nogen forklaring på, men finder "underlig" (Georg Moltved, *Leo Trotskij 1*, Kbh. 1971, pp. 244 ff.).
80. Han indrømmede at have undervurderet uenigheden mellem de opportunistiske mensjevikker og de ubøjelet revolutionære bolsjevikker ud fra deres formentlig fælles opfattelse af perspektiverne for en borgerlig-demokratisk revolution i Rusland. Også fra sit ultra-demokratiske standpunkt m.h.t. partidisciplinen, han 1903-05 havde indtaget vs. Lenins "stramme" partiopfattelse, distancerede han sig nu (jvf. Knei-Paz, *op.cit.*, pp. 180-89, 198, 205, 227 og Arno Münster, *Trotskij Theorie der permanenten Revolution*, Darmstadt 1973, pp. 57 f.).
 81. Cit. J. Stalin, *op.cit.*, pp. 94 f.
 82. De bitre anklager og modanklager bortses der fra her, hvis de ikke har den snævrere relation til den rent teoretiske strid, der lå til grund for dem. Jvf. i øvrigt I. Deutscher, *The Prophet Unarmed. Trotsky: 1921-1929*, Oxford 1959, pp. 117-63, 285-91, 300-38, 423-26.
 83. Deutscher, *op.cit.*, p. 158.
 84. Trotskijs "lov om den kombinerede og ujævne udvikling" har vel forbindelse med den "permanente revolution", men kræver en selvstændig redegørelse.
 85. J. Stalin, *op.cit.*, p. 97.
 86. Procacci, *op.cit.*, p. 196. Det citerede sted i "Breve om taktik. 1" i Lenin, *Collected Works 24*, 1964, p. 48.
 87. Trotskij, 1917. *Die Lehren der Revolution*, Berlin 1925, p. 23.
 88. Lenin, *Collected Works 24*, pp. 45 ff.
 89. *Den permanente revolusjon*, p. 95.
 90. Deutscher, *op.cit.*, 1954, p. 249.
 91. Trotskij, *The Russian Revolution* (ed. F.W. Dupee), NY 1932/1959, p. 185, jvf. pp. 194 f.
 92. Se allerede i "The Canton Insurrection", tekst dat. Alma-Ata juli 1928 (i Trotskij, *Problems of the Chinese Revolution*, NY 1932, pp. 140-44).
 93. I *Den permanente revolusjon*, p. 96.
 94. Lenin, *Udvalgte Værker 10*, 1948, p. 123 ("Den proletariske revolution og renegaten Kautsky"). Trotskij citerede ikke i *Den permanente revolusjon*, p. 96, denne karakteristiske passage, men et andet relevant sted fra samme pjece: *Udvalgte Værker 10*, pp. 120 f.
 95. I "Den proletariske revolution og ..." (Lenin, *Udvalgte Værker 10*, p. 125).
 96. *Ibid.*, p. 192.
 97. *Den permanente revolusjon*, p. 98. – Det viste sig 1927, da Stalin polemiserede med historikeren M.N. Pokovskij, at han kunne argumentere helt "trotskijstisk", idet Stalin sagde nøjagtig det samme som Lenin (og Trotskij): alene den proletariske magt førte og var i stand til at føre den borgerlige revolution til ende efter oktober 1917. Til Prokovskij udtalte Stalin for at foregribe en indvending fra ham: "De kan sige, ... at det er det samme som på trotskijstisk manér at springe over den endnu ikke afsluttede bonderevolution, men det er lige så overbevisende som en lignende indvending, Kámenev i april 1917 rettede mod Lenin" (J. Stalin, *op.cit.*, pp. 177, 172 f., jvf. p. 165).
 98. I en afhandling, "Moskva, Peking og U-landene" har jeg kort opridset Trotskijs standpunkt vs. Stalins og Bukhárins (*Dansk Udsyn 6/1964*, pp. 410 f.).
 99. Deutscher, *op.cit.*, 1959, pp. 318-25.
 100. Arthur A. Cohen, *The Communism of Mao Tse-tung*, Chicago/London 1966, pp. 36 f. Trotskij, *Problems of the Chinese Revolution*, pp. 33 f., 92 f. (tekst fra maj 1927).
 101. Deutscher, *op.cit.*, pp. 323 f.
 102. *Ibid.*, pp. 327 ff. Trotskij, *Problems of the Chinese Revolution*, p. 30. Efter Chiang Kai-sheks massakre april 1927 på tusinder af kommunister og arbejdere i storbyerne opgav Komintern ikke sin blok-politik som sådan – nu var det bare KMTs venstrefløj under Wang Ching-wei (der senere blev japansk quisling i Manchuriet), der var partner – med samme tragiske resultat om sommeren 1927 (Deutscher, *op.cit.*, pp.

- 324 ff.).
103. Arbejdet rummes i Trotskij, *The Third International After Lenin*, NY 1936 (1957), pp. 351 ff., 1-230. Kominterns programudkast blev med kun få ændringer vedtaget af 6. verdenskongres (*Kommunistisk Internationales Program*, Kbh. 1933, særlig pp. 65-71).
 104. *The Third International After Lenin*, pp. 173 f.
 105. G. Breitman/S. Lovell (ed.), *Writings of Leon Trotsky (1929)*, NY 1975, p. 144.
 106. *Den permanente revolusjon*, p. 113.
 107. *The Third International After Lenin*, pp. 88, 195 f., 206 f.
 108. *Problems of the Chinese Revolution*, pp. 173 f. (tekst dat. Alma-Ata 4.10.1928).
 109. G. Breitman/S. Lovell (ed.), *Writings of Leon Trotsky (1930-31)*, NY 1973, pp. 21 ff. ("Manifesto on China of the International Left Opposition", sept. 1930). *Problems of the Chinese Revolution*, pp. 29 f.
 110. *Den permanente revolusjon*, pp. 119, 140 ff. Se også Trotskijs opgør med dette slogan for Indiens vedkommende (i Breitman/Lovell (ed.), *Writings of Leon Trotsky (1930)*, NY 1975, pp. 246-52).
 111. *Den permanente revolusjon*, pp. 120 f.
 112. *Ibid.*, p. 138.
 113. Knei-Paz, *op.cit.*, pp. 332, 365 f. og n. 56.
 114. *Ibid.*, pp. 364 f. Robert Payne, *Portrait of a Revolutionary: Mao Tse-tung*, London/ NY 1961, p. 104. Se Trotskij, "Peasant War in China and the Proletariat", dat. 22.9.1932 (G. Breitman/S. Lovell (ed.), *Writings of Leon Trotsky (1932)*, NY 1973, p. 197) og "Manifesto on China of the International Left Opposition", sept. 1930 (*ibid.*, 1930-31, p. 20).
 115. "Peasant War ...", *ibid.*, 1932, p. 194. I hvert fald på et (langt) senere tidspunkt var Mao Tse-tung selv inde på hele denne problematik.
 116. *The Third International After Lenin*, n. 63 p. 341.
 117. *Ibid.*, pp. 199, 342 f. n. 65-67. Allerede om Ho Lung og Yeh Ting i tekst fra juli 1928 i *Problems of the Chinese Revolution*, pp. 149 f. Jvf. dog positiv vurdering af selve Hunan-rejsningen i "The Sure Road" 1927 (*ibid.*, pp. 112-19). – Mákhno ledede en anarkistisk bondebevægelse i Sydøst-Ukraine, hans beredne bondeguerillaer bekæmpede først den tysk-Sstrigske okkupationsmagt, derpå nationalisterne og hvidgardister, men blev til sidst nedkæmpet af Røde Armé under Trotskij 1921.
 118. *Ibid.*, pp. 232-35 (tekst dat. Prinkipo 9.11.1929).
 119. *Ibid.*, pp. 103 f., 51-59, 155.
 120. Breitman/Lovell, *op.cit.*, 1932, pp. 215 f.
 121. Breitman/Lovell, *op.cit.*, 1930-31, pp. 21, 19.
 122. Artikel, dat. 25.9.1937 i "Socialist Appeal" (Breitman/Evelyn Reed (ed.), *Writings of Leon Trotsky (1937-38)*, NY 1970, p. 109).
 123. "A Discussion on China" i "International Bulletin", dec. 1937 (Breitman/Evelyn Reed, *op.cit.*, p. 103).
 124. *Den permanente revolusjon*, p. 125.
 125. Deutscher, *The Prophet Outcast. Trotsky: 1929-1940*, NY: Vintage Books 1963, pp. 519 f. Den trotskijstiske kritik af den kinesiske revolution og maoismen svarede efter 1949 i store træk til Trotskijs, indtil 4. Internationale fra sidst i 50'erne bedømte Kina mere positivt.
 126. Trotskij, "A Letter to the New York Times" 7.12.1937 (Breitman/Reed (eds.), *op.cit.*, p. 111).
 127. *Den permanente revolusjon*, p. 98. Citat af "permanentikeren" Rádek og Stalins polemik mod det i J. Stalin, *op.cit.*, pp. 96 f., fra 1924.
 128. Michael Löwy, *op.cit.*, pp. 110-14, 123-27, 145-53, 135-38. Givetvis kunne også andre "folkedemokratier"s udvikling hævdes at opfylde Löwys (og Trotskijs) kriterier, særlig Bulgariens, hvor teoretikere direkte ignorerer Stalins "stadie-skema".
 129. Löwy, *op.cit.*, pp. 164-88, 160 f., 202 ff.
 130. *Ibid.*, pp. 98 f., 205, 198 ff., 161.
 131. *Den permanente revolusjon*, pp. 18 f.
 132. *Ibid.*, pp. 140 f., 18 f., jvf. her Löwy, *op.cit.*, pp. 104 f., om den "ujævne udvikling"s

- forbindelse med "nationale partikularismer", men forfatteren "underspiller" verdensrevolution og internationalisme.
133. M. Löwy, *op.cit.*, pp. 205, 107 f., forfatteren bringer pp. 205-15 vigtige justeringer, tilføjelser og forklaringer til Trotskijs *klasse-sociologi*. KP'erne var ikke direkte proletariske partier, men virkede med held som proletariatets "substitut". Löwy "under-vurderer" (f.eks. p. 99 n.) mere bevidst det 3. aspekt, men er dog opmærksom på, at nævnte 4 landes udenrigspolitiske hovedmål er "fremme af nationale interesser som fortolket af bureaukratiet" (*op.cit.*, p. 216).
 134. Löwy betegner, *op.cit.*, pp. 215 f., staterne i de nævnte 4 tilfælde som "bureaukratiske stater af proletarisk oprindelse".
 135. *Den permanente revolusjon*, pp. 121, 141.
 136. *Ibid.*, pp. 18 f.